

Barsi József laptervei 1848 őszén

Megvalósulatlan tervek — mégis rögzítésre méltók. Azzá teszi őket céljuk, szellemük és keletkezésük ideje. A kör, ahonnan kiindultak, szerényebb a közismerteknél, de felvilágosult, sokoldalúan művelt, világlátott, tág látókörű; bírál, nevelni és használni akar, ellensége a vakhitnek és elnyomásnak, ahogyan Barsi írja zászlajára: „szabadságért, emberségért” akar élni, s azért tudatosan megszenvedni. Nevelési elveik pestalozziánusok, haladók, néptanítók és néptanítókat nevelők óhajtanak lenni.¹

E körből maradtak fenn Barsi Józsefnek (1810—1893) Kánya Pálhoz (1794—1896), a pesti evangélikus iskola tanárához 1847 és 1852 között írt baráti levelei.² Szerepel bennük szinte egész körük és törekvéseikben számos kapcsolatuk: protestálók és protestánsok — elsősorban Horárik János, Tavasi Lajos, az utópista szocialistából radikálissá váló Nagy Károly, általa Kossuth, Táncsics, Vörösmarty, a reformgróf Batthyány Kázmér, sőt Kánya Pál tanári működése révén a „széplelkű” István nádor is. Barsi leveleiben „a köztársasági párt részesének” mondja magát, és éppúgy lázadozik a klérus uralma ellen, mint Horárik; bár bicskei pap létére hatalmukban van, már 1847 elejétől szintén arra készül, hogy hamarosan szabaddá, majd protestánssá legyen. Tavasi haladó pedagógiai működése, elméleti, szakírói és szervező munkássága ismert.³ Kánya Pál és Nagy Károly jeles természettudományos ismeretterjesztők; a levelekből kiderül, hogy a világlátott, éles elméjű bicskei jószágigazgató Nagy Károly a kéziratokat közvetítő kéz Kossuth és Táncsics között, támogatja Horárikot, Vörösmarty is jár nála 1847 júniusában. Kánya Pálra a legjellemzőbb, amit Emília leánya ír emlékirataiban: „. . . nálunk mindenkit szívesen

¹ Ismeretterjesztő igyekezetük előzményeire példák: UGRIN Aranka: *Közhasznú ismereteket terjesztő hetilapok a reformkorban* = Magyar Könyvszemle 1975. 2. sz. 137—153; FÜLÖP Géza: *Törekvések, tervezetek és egyesületek a köznépművelésre és olvasóvá nevelésére a felvilágosodás idején és a reformkorban* = Magyar Könyvszemle 1976. 1—2. sz. 94—102., továbbá Fenyő István megállapítása a publicista és a pedagógus Vajda Péter demokratikus felvilágosító hivatástudatáról: „Igazság, jog és erkölcs hármasságát hirdette, az ember, a dolgozók, a nép tiszteletét.” = *A magyar irodalom története*. 3. k. Bp. 1965. 596—598.

² Magántulajdonban; 1848. február elejéig Neumann, azontúl Barsi József aláírással. E levelek tartalmát itt-ott visszamenőleg kiegészítik életrajzi adatok, jellemvonások, nézeteinek megfogalmazása tekintetében az olmtützi várfogságból 1851—1854 között De Caux Mimi (Marie) világjáró magyar operaénekesnőhöz írt (cenzúrázatlan) levelei (MTA Könyvtára MS 10.232) és a mindkét forrásnál található, egymást kiegészítő sajátkezü versesfüzetek, azonkívül *Utazás ismeretlen állomás felé 1849—1856* c. 1888-ban lezárt emlékezései (Bp. 1890.). — Az alább újabb hivatkozás nélkül idézőjelben közöltek Barsi leveleiből vagy verseiből származnak.

³ OROSZNÉ MURVAI Margit: *Tavasi Lajos válogatott pedagógiai művei* Bp. 1955.

láttak, aki igényt tarthatott tudásra és műveltségre”, majd másutt: „Sok forrongó elme bukkant föl már a 45—46-ik évben is hazánkban”, Horárik megjelenése pedig „majdnem forradalomszerű élenkséget hozott társaságunkba . . . érdekes egyéniség volt, éles megjegyzéseivel föltűntetett bárhol is”, éppígy újságcikkeivel, és „nagy rajongással fogadták a szabad gondolkodású társaságban”. Oly radikális, hogy neve említése is veszélyes, a levelezésben mint „Hák” fordul elő. Nagy Károly mégis arra ösztönzi üzenetében 1847 nyarán, hogy Németországból „jőjjön haza, fogjon munkához, dolgozzon, mit szabad” és hazatértét 48 márciusában száz forinttal támogatja. — A Kánya Pál házába bejáratos Pákh Albert hírlapírói működését tartják számon. — A „felséges tímárlegény” Batthyány Kázmér⁴ neve később együtt szerepel többek között Kossuthal, Petőfivel, Táncsicsal és az eltorzított nevű Barsival azok sorában, akiket utóbb a magyar forradalomban való részvételük miatt a monarchiában köröznék.⁵

Barsi József írásaiban sokkal erélyesebb és merészebb, mint ahogyan személyét jellemzi Kánya Emília: szelíd, vidám lelkületű, édes szavú; igen művelt és szerényen élő, „nem csak lelkésze volt híveinek, hanem barátja, tanácsadója is . . . sűrűn felkeresték, és láttam a nagy szeretetet, mely őket egymáshoz fűzte”. Ezt az őszinte viszonyt akarják megrontani rágalmaikkal egyházi fölöttesei, akik minduntalan megróják igazságot hirdető szónoklataiért is; szerinte korábbi püspöke, az abszolutista Szertovszky bíboros a szerzője minden bajának — elfogatásának, elítéltetésének is — mert

„nem érezvén a korpafejek, a piszkos kezek, a kőszívek iránt tiszteletet, azt nem is mutatam irántok. . . a képmutatás, a tettetés, a szereplés nem telt ki természetemből. . . esküdt ellensége vagyok a vakhitnek és mindazoknak, akik fejős tehénne alacsonyítják le (a vallásos érzelmeket) és birkanyájnak tekintik azokat, kik nekik hisznek és rájuk hallgatnak” — azaz: „arany pap, fa tanítás.”

Tágabb körben mindnyájan igen nagy becsben tartják, s földrajzi és anyagi helyzetükhöz képest mindenkor figyelemmel kísérik a sajtót. Egyetértének Szalay Lászlóval abban, hogy „a journalistica tekintély”.⁶ Jellemző azonban a viszonyokra, hogy amikor Klein Hermann, a *Der Ungar* szerkesztője 1848 júniusában munkatársul kéri fel Barsit, ő azt üzeni: nem írhatok olyan lapba, amelyet nem olvasok, előfizetni pedig nincs módom; csak akkor küldök cikket, ha díjazásomra előlegül megküldi a lapot. Az érdekesebb cikkek, akár támogatók, akár ellenérvre serkentők, kézzől kézre járnak: Kánya Pál elküldi Barsinak, aki elviszi Nagy Károlyhoz, tőle viszont az összeköttetései révén érkező külföldi lapokból kap néha. (Ezek előfizetésére császári és királyi hivatalok ritkán elérhető engedélye kellett volna, meg drágák is voltak.) A sajtó a felvilágosult eszmék terjesztésének és megvédelmzésének az élőszó mellett legfürgébb közvetítője és rögtöni vitére — gyakorlott stilisztának még cenzúrázottan is: ezért a rengeteg álnév és főleg a betűkkel jelzett cikk. Barsi világgosan fogalmazott, szigorú szerkezetű cikkei, félreérthetetlen versei is túlnyo-

⁴ „Tímár legénynek szeretik magokat nevezgetni az ellenzéki körnek olyan tagjai, kik szilárd jellemeikkel a nemzet emberei, s a gyűldében nem járnak, tehát radicalok . . . felséges tímár legények gróf Batthyány Lajos és Kázmér . . .” = *Országgyűlés 1847*. Pest, 1848. 10—11.

⁵ A *Pester Zeitung* 1849. szeptember 20-án (1077. sz. 6010—6011.) 69 betűrendbe szedett nevet közöli a *Konst. Blatt aus Böhmen* nyomán, köztük Kossuth, Kossuthné, Petőfi részletes személyleírásával.

⁶ Szerkesztői vezércikk = *Pesti Hírlap* 1844. augusztus 15. 378. sz.

móreszt névtelenül jelennek meg több radikális, majd forradalmi, de legalábbis jószándékú lapban. Néha örül is a kényszerű névtelenségnek, így *Húsvét* című versének olvasottságát hallva⁷: „Ne tudják a boncok, hol terem a tüszzentető, és ne értsék az idioták szavainkat. Elég, ha mi és rokonink értik.” *B. G.* és *d. k. Z.* jelzeteit felfedi Kánya Pálnak, s 1848 őszén már maga leplezi le *D. k. L.* jelét.⁸ Egyaránt ír magyar és német lapokba, de mindenkifölött magasztalja a magyar nyelvet, habár nem anyanyelve, ezenkívül tud szlovákul, olaszul, franciául, angolul, s mint bölcsészdoktor és teológus, képzettségével jár a latin, görög, héber ismerete, tájékozottsága tehát sokoldalú. A sajtó szerepére nézve — ha másban nem is — azonosak nézetei Eötvös Józseffel, aki későbbi jegyzeteiben így foglalta össze annak lényegét:

„Azon tényezők között, melyek civilisationok fejlődésére hatnak, nincsen fontosabb mint az időszaki sajtó. Ez az, aminek az eszmék sebes körfutását, az eszméreteknek által-jában elterjedését köszönjük, s mely valamint korunk gyors haladásának, úgy democ-ratikus irányának feltételeit képezi. . . feladásunk nem lehet más, mint hogy . . . miután a tapasztalás azt mutatja, hogy oly eszmék és irányok, melyek az időszaki sajtó által kép-viselve nincsenek, napjainkban méltánylásra nem számolhatnak, törekvéseinket arra fordítsuk, hogy időszaki sajtónk semmit, mi nemzeti kifejlődésünkre fontos lehet, ne ha-nyagoljon el. . . hogy egészében a nemzet életének hív tükre legyen”, (s talán szintén visz-szavetithetően teszi hozzá:) „s nekünk úgy látszik, hogy az időszaki sajtó ezen feladásnak hazánkban még nem felel meg.”⁹

Kihat a sajtóviszonyokra, amit Barsi sűrűn felpanaszol: az összeköttetés és terjesztés akadálya, a lassú, bizonytalan és megbízhatatlan posta. 1848-ban nagyobb cikkben sürgeti a postai hálózat kiépítését az egész országban.¹⁰

A külső és belső nyugtalanság 1847—48-ban a sok nehézség ellenében is foly-tonosan új lapterveket érlel, nem annyira az addig megszűntek helyébe szánva, mint inkább az új célok szabta igényekből fakadóan.¹¹ A népműveléshez leg-előbb népoktatókat kell nevelni és folyamatosan képezni. Ezért foglalkozik Tavasi, majd Kánya és Barsi olyan lap megindításának tervével, amely az el-fogult katolikus *Religio és nevelés*, meg a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* jellegétől eltérően az iskolát, s ne az egyházat állítsa előtérbe. Az utóbbiról már a múlt században megállapította Ferenczy József, hogy „tartalmas paedag-ogiai dolgozatokat nem közölt, didactikai elvek nem kerültek szóba, a tanít-ás fogalma nem képezte eszmecsere tárgyát”. Indokoltan írja tehát Barsi 1847. június 17-i levelében Kánya Pálnak:

„. . . ,csinálhatnának belőle lapot, mely mellőzve minden pártszakot, kerülve mennyire lehet a szűkkeblűség patvarkodásait, mit Polemiának nevezgetnek, . . . a tisztá vallás és az emberiség egyetlen jövőendő Megváltója, a »Szabadságra való Nevelés« zászlaja alatt, ne theoremizáljon sokat, legalább ne kizárólag, hanem problémákat rakjon az illetők elé-be . . .”

⁷ 1847 márciusában. Megrója azokat, akiknél csak „Húsvetés és nemevéstől Füg az öröm, függ a bú? Hol az ünnep komolysága? Hol magasztos tanúsága, Ha csak gyomrod szomorú? A tanítás szabadsága Bántatott Nagypénteken — . . .”

⁸ Ezenkívül GÜLYÁS Pál *Magyar írói álnév lexikona* szerint 1841-ben Kossuth *Pesti Hírlapjában*: I. H. S.

⁹ Országos Széchényi Könyvtár. Fol. Hung. 3000. ff 79—84. (Az időszaki sajtóról.)

¹⁰ D. k. L.: *Was brauchen wir vor Allem?* = Neue politische Ofner-Pesther Zeitung 1848. jún. 22. sz. 120.

¹¹ VANOT Imre *Új lapok* című híreiben (= Pesti Divatlap 1848. I. félév 612.) is szerepel ilyen — megvalósulatlan — terv: „SZEFGI Mór 'Politikai s társadalmi egyenlőség' címmel szinte lapot adand ki a másod félévben.”

Fel is vázolja, de nem dolgozza ki egy új lap tervét, mert kiadót nem talál, maga s Kánya pedig vagyontalanok. Tavasi már előzőleg, az 1846. augusztus 10-i első protestáns tanári tanácskozáson „fölemlíti egy nevelési folyóirat szükségességét”.¹² 1848-ban, a budapesti magyar nevelési társaság megalakulásakor már tágabb körnek szól a bejelentés: „Ney Ferenc és Tavasi Lajos 'Tanoda' című nevelési és tanítási folyóiratot megindítani szándékoznak, mire az egyetemes tanítói kar közremunkálását kikérték.”¹³ (A Tavasi szerkesztésében 1846 óta hat füzetben, de csak öt ízben kiadott *Nevelési Emléklapok* más jellegű, inkább protokolláris, s felekezeti kezdeményezés.)

1848. július 25-én azután Eötvös József mint „tanügyminiszter” meghirdeti egy *Nevelési Szemle* megindítását újévtől.¹⁴

„A népnevelésnek hazánkban jobb lábra állíthatása nélkülözhetetlen tényezőként igényel egy olyan folyóiratot, melyben az e részben követendő például előttünk álló nemzetek nevelési elvei, hazánk s korunk szükségéhez illesztve, időről időre felmutattassanak; a saját körünkben felmerülő népnevelési előnyök és hiányok, kellő használat s orvoslás tekintetéből, ismertessenek; az oktatás s neveléstan egyes legfontosabb kérdései népszerűleg kimerítve megfejtessenek; a neveléstani irodalom művei, honiak s külföldiek egyiránt, az azok közt célszerűleg választhatásra irányadólag bíraltassanak; s midőn az ily szellemen közlendő értekezések által, egy részről legkitűnőbb szakembereink felmérésére alkalmat nyerünk, ugyanakkor más részről folytonosan pótoljuk azon tanítóink fogyatkozását, kiknek hivatalba állásuk előtt nem vala módjok magokat, rendeltetésök céljához illő módon kiképezni . . .”

A mondottak alapján azt hihetnők, hogy ez a program kielégítő, a lapterv mégis nagy ellenérzést vált ki, Barsiból tiltakozó cikket is, mert ha a szerkesztés miniszteri hivatalból indul ki — márpedig Eötvös közfizetéssel hirdet pályázatot a szerkesztő és segédszerkesztő tisztére, jó díjat állapít meg a cikkekért és a szemlét a tanítói karnak „anyagi terheltetése nélkül” ígéri, — akkor az „irányadót” hatalmi eszközök sugalmazzák. 1848. augusztus 3-i levelében Barsi bírálja Eötvös tanügyi elgondolásait is, s megelőzendő, Kánya Pál társaságában mást tervez:

„A fordulat, melyet Európa szabadsága, és azon kapcsolatnál fogva, melyben közép Európa népei egymással állanak, a mi szabadságunk is venni látszik, nem igen biztató. Legalább Eötvös eddigi lépései nem oda mutatnak, mintha a mi elveinknek tudná vagy akarná hasznát venni. Meglehet, neki van igaza, meglehet, hogy nekünk: de útjai sohasem lehetnek a mieink, mert ő hátra néz, mi előre.

Magam is gondoltam, még mielőtt becses leveledet vettem volna, hogy a nevelési szemle, miután nálunk minden nevelendő, minden mezők közt a leggyümölcsözőbb lehetne, és hogy érdemes volna megkísérteni a szerencsét, ha talán lelkes fáradság mellett sikerülne olvasókört gyűjteni és a jobb kor magvait elhinteni az annyi időtől parlagon hevert földbe; de jobban meggondolván a dolgot, úgy látszott, mintha nem igen összeférne a tanítás és írás szabadságával, mely nélkül e téren nincs üdv, ha ministeriális hivatalnokká teszik a szerkesztőt, és ministeriális belátás szerint választják az országos pénztárból díjazandó kéziratokat. Valamint a dohánytrafika úgy hangzik ezen ministeriális nevelési eszmegyár stb. — Nekünk, ha csakugyan akarunk hatni, a ministeriális növelési szemlének ellenében kellene föllépünk és ellenőri, vetélkedő szerepet vállalnunk; buktatnunk Ministert és lapját, szerkesztőjét és dolgozó társait — a független tanok, a díjazatlan eszmék nevében és érdekében.”

Kánya nem így harcias, mégis „azon gondolatra vezérli” barátját, hogy: „csak egy kis pénz kellene, és még October elejével indítanánk egy kis *Kandallót* a korán beköszöntő hideg és sötétség elűzésére . . . Jókor kellene hirdetni, és próbalapot szétkül-

¹² *Nevelési Emléklapok*. 2. füzet. 1847. 114. — Ferenczy József véleményét l.: *A magyar hírlapirodalom története 1780-tól 1867-ig*. Bp. 1877. 457.

¹³ *Nevelési Emléklapok*. 6. füzet. 1848. 16.

¹⁴ *Nevelési Emléklapok*. 6. füzet. 1848. 101—102., ill. a napilapokban, és németül (hírként) = *Pester Zeitung* 1848. 738. sz. 3862.

deni; kautio nem kellene, mert nem politika. Hetenkint mehetne egyszer egy íven mint egykor az Athenaeum. Első cikkül mindjárt írnék egy kis eredetiséget: Mit kell egy Nemzetnek tudnia; ott volna, hogy: ásványokat kezelni, növényeket termesztetni, állatokat tenyészteni, hadat viselni, hajózni, csillagokat ismerni, stb. — Mivel nálunk alphánál kell kezdeni, — a házi nevelést, vagyis a gyermekek azon nevelését, melyet szülői házában a ház összessége által nyer, téve alapul, — íveket tele írni nem járna semmi nehézséggel. — Csak ember kellene, ki legalább Január elsejéig viselné a költséget. És megtartván hivatalainkat szerkesztésdíjúl megelégednénk a jóval, mit eszközölnék, vagy eszközölni akaránk, és tudom, dolgozó társaink közül is azok volnának a leghaszonvetőbbek, kiket nem pénzremény ösztönöz írásra.”

A tervezetések mögött azonban már balsejtelmek húzódnak meg:

„Egyébiránt, én mi jót sem várok többé ez évben, és a szabadsági küzdelmek jelen epochájában. Az eső igen kevés volt, a mennydörgés hamar elmúlt, a földrengés alig döntött le egyikét kéményt; a tornyok sértetlenek, a paloták, kaszárnyák, várak mit sem szenvedtek: nincs miből építeni a szabadság templomát. — Minden alapos eszme üldöztetni, minden merészebb szó börtönöztetni fog; vagy ha nyílt erőszaktól mégis tartózkodniok kellene, — megbuktatják csellel az új igék hirdetőjét. Vagy álarc alatt áruljunk igazságot? Inkább tartsuk magunknak.”

Ezt ugyan mégsem tette, mert — főleg, amióta szabad a sajtó — igen sűrűn cikkezik, és csak decemberben hallgat el.¹⁵ Magyar forradalmi lapokból eléggé ismertek írásai (pl. *Kossuth Hírlapja*, *Marczius Tizenötödike*, *Népelem*), de meglehetősen elfelejtődött az a német lap, amelynek szorgalmas tudósítója és nyíltzavú cikkírója: a *Neue politische Ofner-Pesther Zeitung*, szerkesztője és kiadója Jánisch József várbeli lakos (1802 — 1877).¹⁶

Kitérőt kell tennünk e lap előzményeihez, mert ugyancsak rejtőző újságtervezetnek el. Jánisch dicsőítő irataiból ítélve odaadó híve volt József és István nádornak,¹⁷ barátságos viszonyban volt Kánya Pállal és Barsival, és bebizonyította, hogy inkább személyekhez kötődő lojalitása mellett demokratikus felfogású, igazságszerető, lapjában Kossuthot támogatja. 1835 — 1845 között neve feltüntetése nélkül szerkesztette a viszonylag nagy példányszámú *Vereinigte Ofner und Pesther Zeitung* és nevével annak melléklapját, a *Gemeinnützige Blättert*, így megvoltak kapcsolatai a helytartótanácsi hivatalokkal, ahol akadt jóakarató ember is.¹⁸ A Rösler János Kristóf alapította lapok

¹⁵ Az 1848 decemberében megjelent *Jövő*, Ábrányi Emil „népszabadság, köztársaság” programú lapja ugyan indulásakor az „állandó dolgozó társakul csatlakoztak” sorában említi Barsi Józsefet (nyilván ezért került be SZINNYEI: *Magyar írók élete és munkái* adatai közé), de sem neve, sem jelzete abban nem fordul elő, és Olmützből visszaemlékezve maga is megerősíti, hogy akkor már szinte semmit nem írt, nem szónokolt. Horárik viszont több önálló cikket, vezércikket írt a *Jövő*-be, másutt pedig ismételtelen felhasználta Barsi verseit, például a *Népelem* 1848. szept. 23-i 71. számának *Vezér eszmék és teendők* c. vezércikkében N. J. jelzettel ezt: „Kár magyarnak ott segélyt keresni, Honnét három század átka jött. Kábaság szelíd szavakkal élni, Róka, farkas és kigyók előtt, S alkudozni gyújtó átkosokkal Égő házunk üszkei fölött.” Ugyanitt közölte aug. 20-án az Egyenlőségi Társulatban már felolvasott *A szabadság fája* című Barsi-verse. (Ezt Torday György tévesen tulajdonítja könyvében — *Horárik János*. Bp. 1954. 72. — Horáriknak.)

¹⁶ Igazság terén (!), azaz a budai Városház-téren; nyomtatja Budán Bagó M. gyorsajtóján.

¹⁷ L. SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*.

¹⁸ A lojális-konzervatív Babarczy Antal báróról például utóbb kiderült, hogy — Barsi olmützi beszámolója szerint — magyar politikai foglyot szabadított ki a várfogságból. — Jánisch szerkesztőségéről csak 1837-től (Rösler Kristóf halálától) tud Réz Heinrich (*Deutsche Zeitungen und Zeitschriften in Ungarn, von Beginn bis 1918*. München, 1935. 21., 77. l.) és 1848-as lapját tévesen hetilapnak tünteti fel. Jellemző, hogy ezt csak bibliográfiájában említi, német nemzetiségi szemszögből (1935-ben!) nem szól róla; ebből is nyilvánvaló, hogy csak nyelve volt német.

megszűnése (1845) után sem tett le Jánisch lapkiadó szándékáról. Elképzeléséről, szerkesztői gyakorlatára is hivatkozva, részletes tervezetet készített. Ez a Budán, 1847. augusztus 3-án kelt *Prospectus* kommentár nélkül maradt fenn Széchenyi István hagyatékában.¹⁹ A meglévő lapoktól eltérő, enciklopédikus, a közhasznú ismeretek és a szórakoztatás szócsövének szánt *Pesther Morgenzeitung* heti háromszori megindításának szándékát így indokolja:

„Ein charakteristisches, höchst erfreuliches Zeichen der Zeit, in welcher wir leben, ist die humane Tendenz: die Segnungen der Cultur und Bildung allen Classen und Ständen zuzuwenden, und die Errungenschaft auf dem Gebiete des Geistes und des praktischen Lebens zum *Gemeingut aller Menschen* zu machen. Mit Wohlgefallen ruht in dieser Beziehung der Blick des Menschenfreundes auf unserm theuren Vaterlande. Welch preiswürdiger Eifer, die Schuld früherer Jahrhunderte abzutragen, Bildung und Wohlstand auf alle Classen auszudehnen und so den Morgen einer schönern Zukunft heraufzuführen über Ungarns Gefilde! — Zur Förderung dieser humanen Tendenz, zur Verwirklichung dieser erhabenen, einer weisen, gütigen Regierung und einer hochherzigen Nation würdigen Idee beizutragen, ist der *Journalistik* wichtige Aufgabe. Je gesinnungsvoller, vielseitiger, gemeinnütziger das Wirken derselben: desto eminenter die Lösung ihrer aufgabe, desto herrlicher ihre Resultate. Durchdrungen von der *Ueberzeugung*, dass ein Journal, welches eine so gemeinnützige Wirksamkeit erstrebt, gegenwärtig ein allgemein gefühltes Bedürfniss in unserm Vaterlande ist, . . .”

részletesen felsorolja a tervezett rovatokat, választékul mindent belezsűfolva, ami csak előfordulhat, sokszor szinte mai fogalmazással; jellemzésül kivonatosan ezeket: *Irodalom, tudomány és művészet* (híradás és értékelés elsősorban hazai művekről; tudományos tárgyú cikkek). *Népművelés és népelet* (alsó- és felsőbbfokú nevelési és oktatási intézmények, tudományos egyesületek, közhasznú társaságok, intézetek működése). *Honismeret* (város- és tájépítés, nevezetes építmények). *Néprajz. Statisztikák. Útleírások. Természeti jelenségek, földtan, csillagászat, meteorológia* (a budai csillagvizsgáló jelentései!). — Emberbaráti intézmények. Gyár- és kézműipar, kereskedelem, iparkiallítások. Mező- és erdőgazdaság, háztartás. Egészségügy. Közélet, a társadalom élete. Közérdekű kérdések megvitatása. A lakosság szellemi és anyagi jólétét érintő felsőbb intézkedések ismertetése. Röviden (kommentár nélkül) a főbb napi események — és még sok minden, megemlékezve nevezetes nőkről is, meg némi szépirodalom, szórakoztatás, hirdetések. — Végül összefoglalva:

„Besonders würde uns das Ziel unverrückt vor Augen schweben, das Gute, Edle und Schöne im Vaterlande ehrend anzuerkennen und zu würdigen, ohne die Schattenseiten in den heimatischen Verhältnissen unberührt zu lassen, zeitgemässe, das allgemeine Beste bezweckende Vorschläge zur öffentlichen Kunde zu bringen . . . Bürgersinn, Unterthantentreue und Eintracht zu fördern . . .”

Jánisch terve ebben a formában nem valósult meg, hanem megvárva a sajtószabadságot és az új sajtótörvényt, 1848. május 1-én megindítja, és júniusi hirdetése szerint meglepő sikerrel egész évben négyezer hetenként kiadja „hazafias vállalkozását”, most már szükségszerűen belevonva a politikát is; programját ekkor (a melléklappal együtt) így jelöli meg: „Wir proclamiren die *Neue politische Ofner-Pesther Zeitung* und die *Gemeinnützigen Blätter* als Organ des Fortschrittes, somit als Organ der gesetzlichen Freiheit, des Rechtes, der

¹⁹ MTA Könyvtára K. 205/68. 4 1. (7 ff) — Csak gyanítani lehet, hogy talán István nádor közvetítésével juthatott Széchenyi Istvánhoz.

Wahrheit, Gleichheit, Einheit und Bruderliebe!"²⁰ A főlap körét nyolc pontban közli, és az első kettő, a kormányzati közlemények meg az országgyűlési hírek után a harmadikban tér rá fő céljára: reformeszmék, gyakorlati nézetek ismertetése, téves nézetek helyesbítése, hazafias tanácsok; azután következik az események, híradások — külön felemlítve a nemzetőrség és a népgyűlések híreit —, majd az „azonos igát nyögő” ausztriai németek ügye, külföldről leginkább az abszolútizmus-ellenes intézmények ismertetése, végül árfolyamok, piaci jelentések, vízállás, hirdetések. Végiglapozva az évfolyamot, a hivatalos közlemények és a szabadságharc eseményei után a külpolitikát megelőzően találjuk állandó levelezőinek beszámolóit az ország több tájáról, s közbül egy-egy összefüggő cikket. Mindig feltűnően egészükben közli (ha nem is egy napon) Kossuth beszédeit, vele külön cikkben is foglalkozik, s gyakran átvesz a *Kossuth Hírlapjából*. A magyar ügyet képviseli, még azt is le meri írni, ha egyesek republikánusoknak vallják magukat. Barsi általában Székesfehérvár keltezéssel, betűjellel küldi aktuális írásait, s friss hangon kommentálja az eseményeket. Cikkei közül némelyik replika monarchiabeli német lapok cáfolandó cikkeire, és a többi is aktuális tárgyú, mint a postaügyben említett; azután a megértés és egyetértés érdekében nyelvünk megtanulását ajánlja a magyarországi nem-magyaroknak.²¹ ebben a tárgyban már előzőleg (április elején) levelet küldött Kánya Pál útnán Eötvös miniszternek, amiről ezt jegyzi meg:

„Egy kis indítványt teszek, melynek ha sikere lesz, igen fognék örülni, ha nem lesz, se baj, minthogy meglehet hogy kivihetetlen. A felső vidéken járván, azt tapasztaltam, hogy a nép mindenfelé nagyon szeretne magyarul tudni. Én azt javaslom, nyissanak mindenütt, hol kell és lehet, kisdedóvókat.”

Jánisch lapjában írja meg nézeteit a centralista kultuszminiszter tervezett, szerinte a gondolatszabadságot csorbító Nevelési szemléje dolgában.²² A katolikus egyházi reform-kíváncsalmi ügyében az alsópapsághoz forduló (*S. W.*)-t követve, Barsi itt közli októberben németül teljes aláírásával azt a merész cikket Magyarország főpapjaihoz, amelyet a *Kossuth Hírlapjában* Bajza mint szerkesztő átvételre ajánlott minden hazafias lapnak.²³

A *Neue politische Ofner-Pesther Zeitung*-ról még megemlítendő, hogy elég sűrűn találjuk meg hátlapján a pesti könyvkereskedők nagyméretű hirdetéseit (pl. Geibel, Müller, id. Kilian), sőt Magyar Mihály magyar könyveket ajánl: Vasvári Pál *Történeti névtárát* és Nyári Albert: *A magyar forradalom napjait*.

²⁰ A kevésbé sikeresen feltámasztott melléklapról ne essék szó: a fennmaradt első szám jobbára érdektelen ollózás külföldi német lapokból. — Jánischnak, amint Barsi említi, fivére volt a segédszerkesztője.

²¹ *Der katholische Landgeistliche: An die Nichtmagyaren in Ungarn = Neue politische Ofner—Pesther Zeitung 1848. jún. 3. 15. sz. 77—78.*

²² B. G.: *Stuhlweissenburg, im August = uo. aug. 20. 56. sz. 259.* Hangadó — írja — nyilván a két meglévő félig pedagógiai lap fölött akar lenni a hivatalos nevelési szemle; persze bőven lesz pénzért tudós szerkesztő, munkatárs, de gondolat-, tan- és erkölcsi szabadság nem lehet olyan nevelés gyümölcse, melyet havonta miniszteri hivatalból sugalmaznak. Nevelés kell, a nevelők (főleg a szülők) felvilágosítása: ehhez pedig szabad sajtó kell, rendezett posta, szólás- és társulási szabadság, védelem minden elnyomás és zaklatás ellen.

²³ (*S. W.*): *An meine Amtsbrüder, die niedere kath. Geistlichkeit in Ungarn = uo. aug. 20. 56. sz. 258—259.* (A nemzeti zsinat elé terjesztendő reformkívánatok: anyanyelvű istentisztelet, szabad [egyház-] községi és egyházi választás, a cölibátus és a kolostorok eltörlése.) — Joseph BARSÍ, PFARRER (D. k. L.): *An Ungarns höhere Geistlichkeit = uo. okt. 7, 8, 10, 12. 84—86. sz.*

Barsi Józsefre visszatérve, őt folytonosan élénken foglalkoztatja a tanügy és a Kánya Pállal összefogva indítandó lap terve. Táncsics nézetével, hogy „a nevelés az egyenlőtlenség ellen keljen ki”²⁴ — persze egyetért, de Eötvös iskola-reform-terveire szeptember 4-i levelében így szól hozzá:

„Mit mondasz a tíz új középtanodák iránti tervről? Van-e annak csak legkisebb józan alapja? Lehet-e úgy alkotni hat új rendszeres oskolát, hogy mind a hat év egyszerre képes legyen tanítványaival, kik természetesen mind a régi rendszerből kerülnek, boldogulni? Minő összefüggésben lesznek ezen középtanodák a többi nem új tanodákkal? Lehet-e a régiékből ide, és innét oda menni, a tanulmányok összezavarása és a drága időnek elpazarlása nélkül? — Mi szép volna tanítónak lenni! De hol az alap hibás, ott nem tudom, mi jövendőt lehessen remélni?”

Mindezek az adalékok Barsi József nézeteihez elvezetnek az 1848. november 16-án pontosan megfogalmazott, immár az időszakhoz alakított célzatú laptervéhez. Közvetlen ösztönzője Kánya Pál földrajzkönyvének kiadója, ifj. Kilian György, aki ismerve Barsi szándékát „új térre lépni”, napilap-szerkesztői állást kínál fel neki.²⁵ Erre nyilatkozik Barsi említett levelében így:

„Szeretett Barátom és Komám! Csak tegnap vettem e hó 12-én kelt soraidat, mellyel nagy szöveget vertek fejembe, azon pályára nyitván előttem kilátást, mely rám nézve annyi ingerrel, annyi vonzó erővel bír, mely szünetlen óhajtaisám tárgya volt, s melyen annyi jót véltem szeretett nemzetem olvasó része által a nem olvasóval is tehetni. Azért sietek rájuk felelni, azon őszinteséggel, melyet nálam tapasztalhatál.

Bár mennyire ohajtom is a lapszerkesztési pályát, mindazonáltal a most ajánlkozó alkalmat el kell szalasztanom, csak azért, mert amily bajos a lapok dolgozó társának a szerkesztők személyétől függni, szintoly bajos, vagy talán még bajosabb függni a szerkesztőnek a kiadó szeszélyeitől. Nem hiszem, hogy találkozik kiadó, ki a szerkesztőnek a lap szellemi irányára nézve teljesen szabad kezét engedné; a politikai lapoknál, a conjuncturák változásával az ilyen pénzemberek igen gyakran köpenyt forgatnak, és a lelkiismeretes szerkesztő hoppon marad.

Ezt általában megemlítvén, a jelen esetre különösen azt kell megjegyeznem, hogy mindennap megjelenő lapokban hiányt éppen nem szenvedünk; ezekkel versenyt kellene futni, mi kezdő lapnak mindig nehéz, s meglehet a kiadó mindjárt az első félévben akarni eprézni. Azonfölül napilap szerkesztésére okvetlenül itt kellene hagyni jelenlegi állásomat... és a mi fő, a velem lévő háznépzet szinte most a tél közepén ki kellene tennem, mint a halat szárazra.

Hanem, ha Kilian hajlandó volna oly füzeteket megindítani, melyek függetlenül a napi aprólékos hírektől, csupán a fődolgoz fonalát tartva szemmel, s a nemzet újra alakítását főcélul kitűzve, tájékozást, irányt, módokat, eszközöket, elveket, eszméket tárgyalnának, akár kéthetenként akár havonként megjelenének, és fűzve küldetnének a postán az előfizetőknek, azok szerkesztését szívesen elvállalnám, s egyszersmind Nagy Károly közremunkálását előlegesen ígérhetném s talán Antal testvéremét is, ki igen finnyás ilyen dolgokban és nevére igen kényes, kitől tehát csak talpra esett organicus cikke-

²⁴ Igaz, Táncsics hozzáteszi: „és tulajdon” ellen. (*Józanész.* 1848)

²⁵ KÁNYA Pál: *Népszerű földrajzi oktatás, iskolai és magánhasználatul.* Pest, 1847. (Ismeretű NEUMANN [BARSÍ] = *Nevelési Emléklapok.* 5. füzet. 1848. 144—147.) — Sennovitz Adolf szerint (*A Kilianok könyvtárus családja Pesten* = Magyar Könyvkereskedők Évkönyve, 1899. Bp. 1900. V—LXIV.) a Kilian és Társa cégneven működő ifj. Kilian György (1805—1877), a tekintélyes könyvkereskedő—kiadó, korábban Bajza *Kritikai Lapok* című vállalkozása első öt füzetének is kiadója, túlnyomórészt magyar kiadványai-val nagy szolgálatot tett a magyar irodalomnak; „Föld- és útrajzi s történelmi” kiadványai közt az i. m. külön főemlíti, hogy „Kánya Pál népszerű földrajza... sokáig mint jeles munka közkezen forgott s Kiliának egyik ’bevált’ cikkét képezte.” — Megemlítendő még, hogy minden kiadói tárgyalást, pest-budai közvetítést Barsi érdekében Kánya Pál intézett, sőt Reseta cenzornál is ő járt el ismételtén 1847-ben Barsi *Pacsirta* gyűjtőcímű verseinek engedélyezése végett, és kísérletezett a kényszerű változások elfogadtatásával. Ezek közül a leglényegesebb törlendő a „Szabadságot a sajtónak!” sor volt, ami így szelídült meg: „Józan törvény a sajtónak” — mindazonáltal sohasem került nyomdába.

ket lehetne várni. — A füzetek, ha kétszer egy hóban jelennek meg, lehetnének 4, ha egyszer egy hóban, 8 ívesek. Eleinte minél kevesebb, annál jobb; talán a mondottak fele is elég volna, takarékos nyomtatás mellett. Inkább keveset és jól, mint sokat és haszontalant. — Ott lehetne

I. napi politika, ennek megítélésére vezérfonalak, s alapnézetek.

II. Organicus cikkek: az állam helyes elrendezéséről, mindig a napi szükségeket tartva szem előtt.

III. Magasabb politika, mely a jelent magasabb szempontból felfogva, a jövőre adna útmutatást.

IV. Életszükségek. Oskola, tudomány, kereskedés, ipar, földművelés, bányászat, tábor, törvényszék, stb. pénz.

V. Irodalmi és művészeti Szemle a lefolyt napok fölött.

VI. Följegyzése a lefolyt napokban történt hazai és külföldi nevezetességeknek. Különösen Pantheon jelesebb embereinek számára.

VII. Külföldi Irodalom, művészet és socialis mozgalmak.

VIII. Parallellák állapotaink és más népek hasonló állapotai között.

IX. Ellenőr minden hibás lépések, s egyéb megrovandó eljárások fölött. Különösen Pandemonium kakukkfiai számára.

X. Állandó hivatalos rendeletek regisztrálása.

XI. Jelesebb költemények és szózatok, melyek a napi lapokban elszóratván, itt állandó menhelyet találnának.

XII. Hirdetések, főképp irodalmi és művészetiek.

Íme ez volna a váz, melyre érdekesnél érdekesebb kincseket le lehetne rakni. Itt elkerülnék azon kényszerűsége a napi lapoknak, mely szerint a szerkesztő nem képes, mert hirtelen kell dolgoznia, megadni lapjának azon tökélyt, melyre nyelvünk és gyermekii állapotunk joggal tarthatnak számot. A megjelenést minden hó elsejére és 15-re lehetne határozni, úgy hogy az első füzet Január elsején megjelenék. Én itthon készítvén el mindent, azon rovatok betöltése végett, melyeket itthon betölteni lehetetlen, valamint a correcture végett is a megjelenés előtt három nappal Pestre jönnék s ott mulatnék, míg a füzet megindulna. Az idő és körülmények engedvén, több időt is töltenék Pesten, hol mindenestre hivatalos szobát kellene tartanom, mit talán Kilian maga is adhatna házábanál. Mit becsületes, lelkiismeretes munka, mit hazai-, tudomány- és művész-szeretetem, mit az emberiség jobb sorsa iránt lángoló lelkem képes volna tenni, azt szívesen megtenném.

Nagy Károlyon és öcsémén kívül van még sok erő a hazában, mely sokkal nagyszerűbb, semhogy napi hírek rágásával akarna foglalkozni. Ezek állandóbb munkához szívesen járulnának, és idővel a füzetek tekintélyt, hitelt, közkedveltséget és oly terjedést nyerhetnének, melyet egy lap sem mutathat, ez mintegy pótlása lévén valamennyinek.

A cím iránt nem vagyok válogató, Honőr igen jól hangzanék és mindent kifejezne, mi a lap tartalmához tartozik.

Talán már sokat is írtam. Szólj vele. Közöld vele nézeteimet, és írd meg szándékát. A szerkesztői díj iránt velem igen könnyű lesz megegyeznie. Csak ki kell állítani, mi nekem szükséges, és a költség pótolva legyen, a többivel nem sokat törődöm. — Nem hiszem, hogy legyen belőle valami . . . Személyesen csak akkor beszélnék Kiliannal, ha tervemet vagy egészen, vagy szellemében elfogadná . . .”

Az előérzetet a szabadságharc eseményeiről jövő hírek hamarosan vészterhessé teszik — íme néhány kusza sor Kányához: „Üdv és türelem! Népünk borzadásig csendes . . . Én még itthon vagyok. Nyugtalanságom jeleit ezennel küldöm . . .” (versben búcsúzva a csendes óráktól.) Azután felfogásáért — mert ő „durch und durch Gift” a klérus és a császáriak szemében — elfogatása Windischgraetz parancsára 1849. január 2-án: ez véget vet minden szellemi hadakozásának („Mi életem egyetlen vágya volt . . . Önálló munka férfias tevése”), addigi pályájának. Olmützi várfogsága alatt ottani „tartási költségeire” Bieskén minden javát elkobozzák, oda többé nem tér vissza, s kilép az egyházból. Tiszteletre méltó, ahogyan Barsi József leveleiben tettekre kész becsületes szándékait megfogalmazza és ahogyan hitvallását az igazságról már fogolyként 1852-ben összefoglalja:

„Emberekért élni, mert érettünk is emberek élnek: igazság. Jövő nemzedékekért fáradozni, mert érettünk is fáradtak, akik már kimúltak, az is igazság. De az ember első kötelessége, hogy maga keresse, mire szüksége van, és e keresésben ne undorodjék és ne féljen semmitől, csak attól, hogy mástól el ne üsse fáradsága gyümölcsét, mert ez igazságtalanság volna . . . Ez az, mit korunk egészen eltévesztett szeme elől.“

IRMA FABÓ

Zeitschriftenpläne von Josef Barsi im Herbst 1848

Fortschrittliche Pädagogen von demokratisch-humanitären Ansichten, Reformen ersehende, der Aufklärung nahestehende Geistliche, gebildete Naturwissenschaftler, klaresehende Republikaner, kurz: meistens Radikale bestreben gegen Ende der Reformzeit — also vor und vornehmlich in 1848 — immer mehr, das Volk aufzuklären, zu lehren und zu diesem Zwecke Volkslehrer im breitesten Sinne des Wortes heranzubilden. Die Presse, besonders die am 15 März 1848 prinzipiell (praktisch wohl beschränkt) zensurfrei gewordene Presse ist das wichtigste Mittel, um weitschallend Wort ergreifen zu können, deshalb tauchen immer häufiger verschiedene Zeitungs- und Zeitschriftenpläne auf. Wenn sie auch zum Teil nicht verwirklicht werden konnten, sind ihre Zielsetzungen und die praktischen Einzelheiten der Gründungspläne doch der Rezension würdig, zumal die hier erwähnten Skizzen in Manuskripten verborgen blieben. Nur der eingangs zitierte Plan einer *Tanoda* (Schule) zu benennenden Lehrerzeitschrift, von dem namhaften pestalozzianischen Pädagogen Lajos TAVASI proponiert, erhielt einige gedruckte Worte in dem von ihm redigierten Fachblatt. In einem handgeschriebenen *Prospectus* wurde in 1847 der Plan eines „encyclopädischen Journals“ unter dem Titel *Pesther Morgenzeitung* abgefasst, beabsichtigt vom Ofen-Pester Redakteur und Herausgeber deutschsprachiger Zeitungen, Joseph JÁNISCH. Dieses Journal blieb ein Vorhaben, erst nach Inkraftsetzung des neuen Pressegesetzes verwirklicht der Redakteur (vom 1. Mai 1848 bis Jahresende), aktuell geartet, die *Neue politische Ofner-Pesther Zeitung*, mit acht kurz kundgegebenen Rubriken, die ungarischen Freiheits- und Reformbestrebungen in der Folge betont beachtend.

Ein eifriger Mitarbeiter dieser Zeitung, ferner von mehreren radikalen ungarischen Revolutionsblättern war Josef BARSÍ, der für seine journalistische Tätigkeit und Gedichte, für seine aufklärerischen Ansichten als Landgeistlicher bald von den kaiserlichen Truppen des Windischgraetz'schen Feldzuges gegen Ungarn eingefangen und mit schweren Kerkerjahren in Olmütz büßen musste. In den Jahren 1847—1852 schrieb BARSÍ eine Reihe aufschlussreicher Briefe seinem geistesverwandten Freunde, dem Gimnasialprofessoren Paul KÁNYA, in dessen Gesellschaft er in 1847—48 erst an die Redaktion einer periodischen Publikation für Ungarns Lehrer, dann auf eine für breitere Kreise gemeinte Halbmonatsschrift, *Honör* (Heimatswächter) benannt dachte: im Herbst 1848 teilt er die Umrisse bereits ausgearbeitet seinem Freunde mit. Der geplante Inhalt ist fortschrittlich, zugleich praktisch, Auslandsvergleiche und Inlandskritik inbegriffen. — Die unglücklichen Ereignisse des ungarischen Freiheitskampfes vereitelten die Verwirklichung all dieser Zeitschriftenpläne.